

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Циганюк Д.Л.¹,

к.е.н., доцент кафедри банківської справи та страхування,

Рудняк А.Д.²,

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

^{1, 2}Сумський державний університет, м. Суми, Україна

E-mail: a.rudniak@crkp.sumdu.edu.ua

Враховуючи значний негативний вплив фінансових криз на банківський сектор України, питання, що пов'язані з оцінкою фінансового стану банків, стають особливо актуальними. Аналіз впливу світової фінансової кризи на діяльність банків України протягом останніх років дозволив зробити висновок, що сьогодні ще не розроблено ефективного, діючого механізму антикризового управління банківською діяльністю, орієнтованого на прогнозування, подолання, обмеження поширення кризи в банківській системі.

В рамках нашого дослідження ми проаналізували стан банківської системи України, чинники криз, які вплинули на фінансовий стан банківського сектору України у розрізі 2009-2019 років; розглянули основні показники діяльності банків, що функціонують наразі в Україні; проаналізовані фінансові результати банківської діяльності. Виявили системні ризики, які діють в банківському секторі, а також найбільші фактори ризику для фінансового сектору. Розраховані індикатори фінансової стійкості вказали на наявність системних ризиків. За результатами даного дослідження динаміка показників співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів та співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів та капіталу вказала на те, що банківська система України наряду з нестабільною політичною та загально-економічною ситуацією ще більше підвищує системні ризики для банківської системи та для економіки в цілому; аналіз показника Z-score підтвердив наявність системних ризиків та наочно продемонстрував тривалість та масштаби криз; аналіз динаміки та політичної складової індексу недієдатності країни вказав на те що Україна на даний момент перебуває в найбільш нестабільній ситуації за останнє десятиліття.

***Ключові слова:** банк, банківська система України, стійкість, фінансова криза, ризики, фінансовий результат, якість кредитного портфеля, показники прибутковості, індикатори фінансової стійкості.*

DOI: 10.21272/ 1817-9215.2020.1-17

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне функціонування банківської системи є однією з головних умов розвитку економіки. Банківська система України вже встигла пережити серйозні кризи: 1998 р., 2004 р., 2008 р. та 2013-2015 рр. Що ж стосується теперішнього стану українських банків, однозначної відповіді немає. З одного боку банки демонструють непогану прибутковість, з іншого – якість їх кредитного портфеля, особливо в державних банках, є надзвичайно низькою. Враховуючи нестабільність економічного розвитку України, невизначеність економічного та політичного курсу, а також загальносвітове економічне сповільнення існує ризик формування нової кризи в банківському секторі України. Саме тому важливим є регулярний аналіз фінансового стану банків, з метою вчасного визначення кризоутворюючих факторів та «слабких» точок банківської системи та напрацювання відповідних заходів реагування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти фінансового аналізу банківського сектору України відображено у працях багатьох українських вчених. Зокрема: Л. Г. Батракова [3] у своїх працях приділяє увагу питанням аналізу стану та використання власних і залучених коштів банку, його активних і пасивних операцій. В.М. Кочетков [7] узагальнює методичні підходи до аналізу банківської діяльності з урахування передового західного досвіду. Щибиволок З.І. [4] висвітлює основні аспекти загальної оцінки діяльності комерційних банків, приділяється увага питанням аналізу активів і пасивів, ліквідності, доходів, витрат і прибутковості капіталу банку.

Питання системних ризиків, їх причини та наслідки для банківського сектору висвітлено у працях І.В.Белової [5], В.В.Рисіна [6].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення «слабких» місць банківського сектору України та відповідних кризоутворюючих факторів.

Мета зумовила постановку наступних завдань: проаналізувати поточний стан банківської системи України; визначити динаміку ключових показників фінансової стійкості банків; визначити слабкі місця банківської системи, та головні кризоутворюючі фактори.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Банківський сектор країни відіграє вагомую роль у розвитку та функціонуванні економіки. Банківська система України вже встигла пережити чотири серйозні кризи: 1998 р., 2004 р., 2008 р. та 2013-2015 рр. Основними чинниками цих криз є зовнішні чинники, зокрема світові фінансові кризи. Політико-економічна криза, що розпочалася наприкінці 2013 року, погіршила фінансовий стан вітчизняних банків. Як окремі банки, так і вся банківська система України сьогодні функціонують у складних умовах з високими ризиками.

Аналіз впливу світової фінансової кризи на діяльність банків України протягом останніх років дозволив зробити висновок, що сьогодні ще не розроблено ефективного, діючого механізму антикризового управління банківською діяльністю, орієнтованого на прогнозування, подолання, обмеження поширення кризи в банківській системі на всіх її рівнях – макро- та мікроекономічному. Істотною прогалиною антикризового управління банківською діяльністю на сучасному етапі є відсутність системності та чіткого окреслення рівнів антикризового управління з визначенням їх видів, інструментів та конкретних цілей. Саме відсутність системності антикризового менеджменту та антикризового регулювання призводить до неврахування взаємозв'язків між елементами системи, до відсутності єдиної спрямованості, а, відповідно, і до невисокої ефективності реалізованих заходів.

Як видно з рисунку 1, після фінансової кризи 2008-2009 рр. найбільша кількість діючих банків становила у 2009 році – 184 установи, проте впродовж наступних років їх кількість поступово зменшувалася. Починаючи з 2014 року під впливом девальвації гривні та спаду в економіці, а також політичної нестабільності в країні значна кількість банків зіткнулася з проблемами, у багатьох з них згідно рішення НБУ була розпочата процедура ліквідації, тому вже станом на 01.01.2018 р. кількість діючих банків становила 82 од., що на 93 фінансові установи менше у порівнянні з 2008 р. Нині в Україні з різним успіхом працює 77 банків – це більш ніж удвічі менше, ніж було 10 років тому. Наразі процес очищення завершився і ситуація повернулася до стану нової рівноваги.

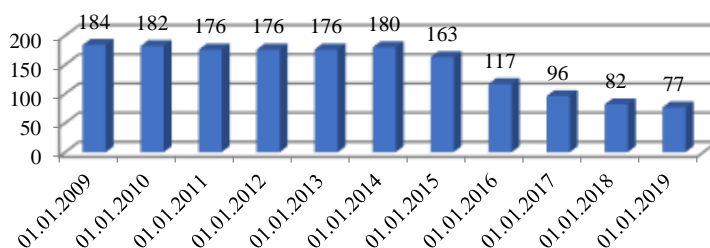

Рисунок 1 - Динаміка кількості діючих банків за період 2009-2019 рр [2].

Але банківський сектор зазнав не лише кількісних змін. Аналіз показників прибутковості комерційних банків в цілому по Україні за останні десять років свідчить про те, що загальні доходи банків протягом 2009-2019 років збільшилися на 82 млрд. грн., що відбулося за рахунок збільшення процентних доходів на 52,4 млрд. грн., а за рахунок комісійних – на 31,3 млрд. грн. Загальне збільшення доходів супроводжувалося зростанням усіх його складових. Отже, можна зробити висновок, що загальна оцінка динаміки доходів банків була позитивна.

З 2014 р. почалася масштабна банківська криза, пов'язана з анексією Криму, початком АТО та загальною економічною кризою у країні. Максимально негативний фінансовий результат був у 2016 році і на 01.01.2017 становив -159,3 млрд. грн.

Починаючи з 2018 року банківський сектор фіксує історичні рекорди з прибутковості. Чистий фінансовий результат на 01.01.2019 рік становив 22,3 млрд грн (табл.1). Цьому сприяла не лише жорстка монетарна політика НБУ і високі процентні ставки, а й більш зважена кредитна політика самих банків. Суттєве зростання прибутковості банківської системи стало можливим за рахунок зменшення відрахувань у резерви при стабільному зростанні процентного та комісійного доходів. Чистий процентний та комісійний доходи банківської системи станом на 01.01.2019 року збільшились загалом на 38% порівняно з попереднім роком.

Таблиця 1-Динаміка показників прибутковості банків України за період 2009-2019 рр [9]

Показники	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019
Доходи, млрд. грн.:	122,5	142,9	136,8	142,8	150,5	168,9	210,2	199,1	190,7	178,1	204,5
процентні	88,4	121,2	113,3	113,3	117,5	129,9	151,3	135,1	135,8	124,0	140,8
комісійні	19,6	16,2	15,2	18,5	21,2	24,9	28,3	28,4	31,4	37,1	50,9
Чистий фінансовий результат	7,3	-38,5	-13	-7,7	4,9	1,4	-53	-66,7	-159,3	-26,4	22,3

Системні ризики для фінансової стабільності банківської системи перебувають на одному з найвищих в історії рівнів. Це підтверджує динаміка індикаторів фінансової стійкості банків. Як видно з даних табл. 2, спостерігаються високі значення показника співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів та капіталу. Зростання показника до 60,2% є причиною погіршення якості активів банків, як наслідок, визнання НБУ значної кількості банків неплатоспроможними. Показник співвідношення недіючих кредитів та сукупних валових кредитів також мав тенденцію до зростання, а станом 1 січня 2019 року склав 52,85%. Причинами, що привели до появи проблемних активів у банківській системі, є девальвація гривні, яка привела до номінального перерахунку проблемних кредитів та реального зниження фінансового стану позичальників; анексія Криму та заборона діяльності банків на території Криму та АТО. За недостатніх ресурсів іноземної валюти зростання їх активності в сегменті валютного кредитування збільшує у банків небезпеку збитків, пов'язаних з коливаннями валютного курсу. Динаміка наведених індикаторів свідчить про те, що у 2016 році такі загрози були реальними, адже частка кредитів в іноземній валюті в загальній структурі наданих банками кредитів перебувала на рівні 57,90%, і тільки втручання НБУ кредитування покращило ситуацію: значення показника зменшується за 2016–2018 роки, тоді як зобов'язання в іноземній валюті становили близько 50% сукупних зобов'язань.

Таблиця 2-Основні індикатори фінансової стійкості банківської системи за період 2014-2019 рр (авторські розрахунки на основі [11]).

Показник	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019
Співвідношення регулятивного капіталу та зважених за ризиком активів (H2)	18,26	15,60	12,31	12,69	16,10	16,18
Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня та зважених за ризиком активів	13,89	11,21	8,30	8,96	12,12	10,52
Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів та капіталу	30,65	61,07	129,02	89,37	70,18	60,20
Співвідношення недіючих кредитів та сукупних валових кредитів	12,89	18,98	28,03	30,47	54,54	52,85
Норма прибутку на активи	0,26	-4,24	-5,54	-12,47	-1,76	1,60
Норма прибутку на капітал	1,72	-31,95	-65,51	-122,17	-15,34	14,61
Співвідношення процентної маржі та валового доходу	58,56	48,46	39,00	45,94	50,20	52,02
Співвідношення непроцентних витрат і валового доходу	65,95	59,85	54,40	60,91	76,14	61,92
Співвідношення ліквідних активів та сукупних активів	20,63	26,40	33,00	48,53	53,94	51,14
Співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань (H6)	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52
Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті та капіталу	6,94	31,69	136,03	118,88	89,61	134,77

Також, слід виділити, що значні системні ризики несуть загрози, що пов'язані з судовими процесами навколо ПриватБанку, який має значну частку непрацюючих кредитів (рис. 2). Також через велику кількість непрацюючих кредитів є загроза виходу з ринку банків російської федерації, докапіталізація яких складала основну частку припливу чистих іноземних інвестицій у 2018 році.

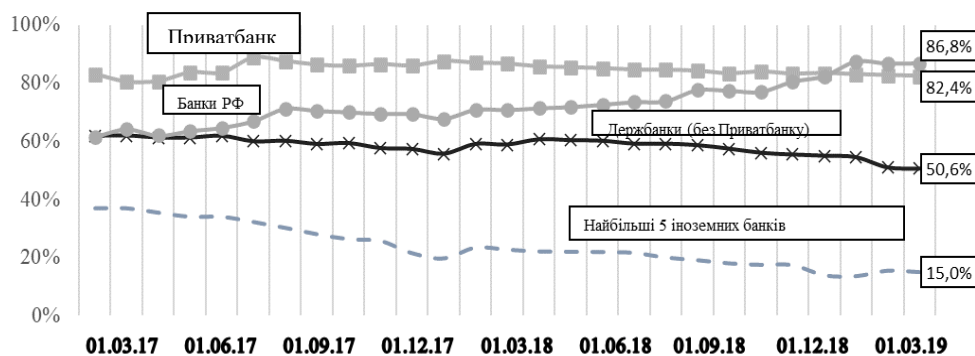

Рисунок 2 – Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків за групами за 01.03.17-01.03.19 рр.[9]

Ще однією загрозою, яка збільшує системні ризики банківської системи є збільшення частки найбільших банків в чистих активах сектору на фоні великої частини непрацюючих кредитів. (рисунок 3). З проведених розрахунків бачимо, що частка 20 найбільших банків в чистих активах сектору була досить концентрованою (91%) з монополістичним видом конкуренції. Частка найбільшого банку, тобто Приват Банку складала 21%.

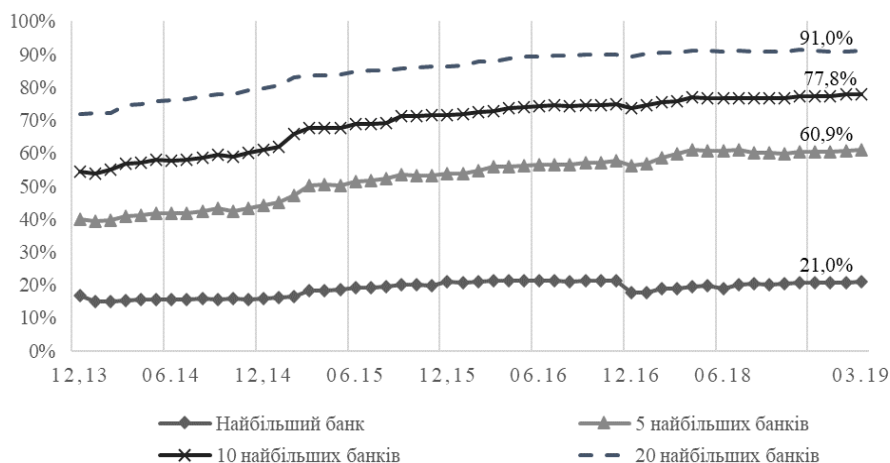

Рисунок 3 – Частка найбільших банків в чистих активах сектору, % [9]

Для підтвердження факту наявності системних ризиків був розрахований показник Z-score, що використовується фахівцями Світового банку та МВФ як індикатор стійкості банківської системи через співвідношення збитків банківської системи внаслідок внутрішніх або зовнішніх шоків та власного капіталу. Наведені дані візуально демонструють тривалість та кризових явищ у банківській системі України. Як докризовий можна визначити період з 01.01.2005 по 01.01.2009, коли значення показника було сталим з максимальним значенням 0,9 станом на 01.01.2008. Протягом 2009 року відбулось розгортання кризових явищ настільки інтенсивного характеру, що значення показника Z-score знизилось до -2,3 о.д. Починаючи з 2010 року, розпочалось поступове відновлення банківської системи як під впливом ряду зовнішніх сприятливих факторів, так і внутрішнього очищення, в результаті чого станом на 01.01.2013 показник набув позитивного значення та склав 0,3. Це значення було нижче докризового, але, водночас, демонструвало позитивні тенденції післякризового відновлення. У 2013 році банківська система України, що лише частково пододала наслідки банківської кризи, зазнала значних зовнішніх шоків, що призвело до значного зниження значення показника Z-score до -6.8 станом на 01.01.2017 року. Наведені дані щодо динаміки цього показника підтверджують висновки щодо системних ризиків, а також можна побачити що банківська криза 2014–2015 років була набагато глибшою та тривалішою, а її наслідки тільки починають відновлюватися, оскільки значення показника на 01.01.2019 повернулось на докризовий рівень.

Не зважаючи на низький рівень фінансової стійкості результати опитування учасників фінансового сектору засвідчують високий рівень довіри, банки та небанківські фінансові установи вважають стан фінансового сектору задовільним.

До найбільших факторів ризику учасники фінансового сектору віднесли:

- корупцію, діяльність правоохоронних органів та судової системи;
- політичну та соціальну ситуацію в Україні;
- стан співпраці з міжнародними фінансовими організаціями;
- стан захисту прав кредиторів та інвесторів;
- шахрайство та кібернетичні загрози;
- динаміку світових цін на сировинні товари;
- доступ до фондування;
- війну з Росією (військові дії на сході України);
- динаміку припливу іноземного капіталу (в т. ч. прямих інвестицій) в Україну;
- якість законодавства та податкової системи;

- якість людського капіталу в фінансовому секторі;
- динаміку та волатильність обмінного курсу;
- вартість активів та якість застави;
- державну економічну політику (монетарна, фіскальна тощо);
- конкуренцію на ринку фінансових послуг;
- можливість банкрутства та/чи суттєвих фінансових труднощів фінансових;
- рівень економічної активності;
- поточну та очікувану інфляція;
- рівень і динаміку цін на нерухомість [8]

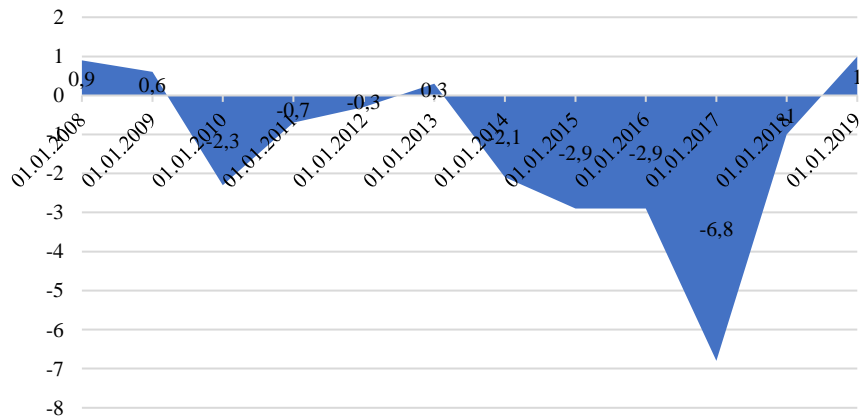
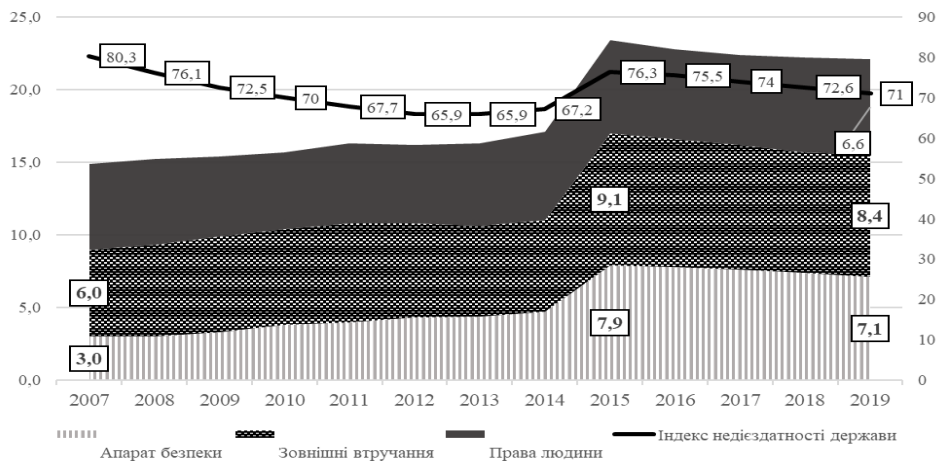

Рисунок 4 – Динаміка показника Z-score за період з 2008 по 2019 рік [авторські розрахунки на основі 12]

Аналіз динаміки та політичної складової індексу недієздатності держави вказує, що Україна на даний момент перебуває в найбільш нестабільній політичній ситуації за останнє десятиліття. Оскільки фінансова криза банківської системи 2015 року була викликана перш за все нестабільною політичною та геополітичною ситуацією, то представлена динаміка індексу недієздатності України доводить системну вразливість банківського сектору від політичних умов, що склалися в країні.

* Чим вище значення індексу та його складових, тим більш низькою є дієздатність держави

Рисунок 5 - Індекс недієздатності України та його політичні складові [на основі 10]

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки вищевикладеного було виявлено, що: в умовах кризи банківська система України пройшла процес очищення, що супроводжувалась масовим скороченням чисельності банків; з виведенням слабких банків показники банківської системи покращилися; на початок 2019 року банківський сектор України мав рекордно позитивний фінансовий результат діяльності за останні 5 років, що стало можливим за рахунок зменшення відрахувань у резерви при стабільному зростанні процентного та комісійного доходів; розраховані індикатори фінансової стійкості виявили те, що системні ризики в даний час перебувають на одному з найвищих в історії рівнів, це, означає те, що банківська система України навряд чи витримає настання чергової кризи. Динаміка показника Z-score підтвердила наявність системних ризиків, а також наочно продемонструвала тривалість та масштаби криз: наслідки кризи 2014-2015 р. починають відновлюватися, адже значення показника Z-score тільки у 2019 році повернулось на докризовий рівень. Аналіз динаміки та політичної складової індексу недієздатності країни вказав на те, що України на даний момент перебуває в найбільш нестабільній політичній ситуації за останнє десятиліття. Отже, покращення фінансового стану банківської системи відбудеться за умови стабілізації політичної ситуації в Україні. Таким чином, на сьогодні, слабкими місцями банківської системи є якість кредитного портфелю, низька активність кредитування та низький рівень економічної активності економічних суб'єктів. У той же час головними кризоутворюючими факторами є валютний ризик, політичний ризик, а також ризик глобальної світової рецесії.

SUMMARY

Considering the significant negative impact of financial crises on the banking sector in Ukraine, issues related to the assessment of the financial condition of banks are becoming particularly relevant. Analysis of the impact of the global financial crisis on the activities of Ukrainian banks in recent years has led to the conclusion that an effective, working mechanism for anti-crisis management has not yet been developed, focused on forecasting, overcoming, and limiting the spread of the crisis in the banking system.

In this study, we analyzed the state of the banking system of Ukraine, the factors of crises that affected the financial condition of the banking sector of Ukraine in the context of 2009-2019; studied the main performance indicators of banks currently operating in Ukraine; analyzed the financial results of banking activities; Identified systemic risks that operate in the banking sector, as well as the largest risk factors for the financial sector. Calculated indicators of financial stability indicated the existence of systemic risks. According to the results of our study, the dynamics of the ratio of non-performing loans pointed out that the banking system of Ukraine, along with the unstable political and general economic situation, further increases systemic risks for the banking system and for the economy in the entirety; analysis of the Z-score indicator confirmed the presence of systemic risks and clearly demonstrated the duration and level of the crisis; an analysis of the dynamics and the political component of the country's incapacity index indicated that now Ukraine is in the most volatile situation in the last decade.

Keywords: bank, the banking system of Ukraine, stability, financial crisis, risks, financial result, loan portfolio quality, profitability indicators, indicators of financial stability.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Банківський нагляд./Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75535&cat_id=17823466
3. Батракова Л. Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка [Текст] : учеб. для студентов экон. вузов по спец. «Финансы и кредит» и «Бух.учет и аудит» / Л.Г. Батракова. – М. : Логос, 1998.
4. Аналіз банківської діяльності : Навч. посіб. / З. І. Щибиволок. - 2-е вид., стер. - К. : Знання, 2007. - 311 с.
5. Системний фінансовий ризик: особливості регулювання у світовій практиці / І. В. Белова // Економіка: реалії часу. - 2015. - № 3. - С. 104-109. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2015_3_17
6. Системний ризик банківського сектора: сутність, форми та чинники / В. В. Рисін. // Ефективна економіка. - 2010. - № 4. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_4_11
7. Кочетков, В.Н. Основы экономического анализа банковской деятельности [Текст] / В. Н. Кочетков, А. В. Омельченко; Украинскофинский институт менеджмента и бизнеса. - К.: УФИМБ, 1998. - 168 с.
8. Опитування про системні ризики фінансового сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70786785>

9. Показники банківської системи/Офіційний сайт Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist>
10. Fragile states index annual report 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2019/03/9511904-fragilestatesindex>.
11. Статистика індикаторів фінансової стійкості/Офіційний сайт Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575.
12. Грошово-кредитна статистика/Офіційний сайт Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [#1](https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578)